

Jure Trampuš

Jure Trampuš (1973) je Velenjčan, diplomirani novinar in magister sociologije ljubljanske Fakultete za družbene vede. Nekoč je bil študentski aktivist v Šaleškem študentskem klubu, bil pa tudi dolgoletni urednik in avtor kolumne Žabja perspektiva, ki pa je po 23 letih plodovitega sodelovanja z lokalnim tednikom Naš čas ravno letos storila predčasno in trpko slovo. Jure Trampuš je zaposlen na tedniku Mladina, kjer že več kot ducat let opravlja funkcijo urednika notranje politike.

NA KRIŽIŠČU

**Ali o tem, kako naj se Šaleške doline
otrese sladkih rudarskih okov: doline
pač ne moreš obleči v zeleno, če upora-
bljaš barvo lignita.**

Krasni novi svet digitalne dobe je omogočil stvari, za katere bi nekoč porabili veliko več časa in bi ostale neodkrite. A neskončne možnosti in slučajni včasih prinesejo kakšne okruške, ki jih drugače ne bi našli.

V Sloveniji že leta obstaja digitalna knjižnica,¹ ki omogoča iskanje po starih časopisih, nekaterih knjigah in drugih gradivih. Ponekod so obdelani vsi letniki, kjer drugje je veliko lukenj. Lokalni tednik Naš čas je dobro pokrit, v digitalnem arhivu se lahko izbrska vse letnike od leta 1973 dalje, stari članki, razprave, fotografije, mnenja in dileme, vse to je dober vir za tistega, ki ga zanima, kaj se je dogajalo v

¹ Njeno polno ime je Digitalna knjižnica Slovenije, večina njenega gradiva pa je prosto dostopna na naslovu www.dlib.si.

naši dolini in kakšen vpliv je imelo to na čas, v katerem živimo. Preteklost lahko presežemo, težje ji ubežimo.

Tako sem pred leti, v resnici sem se malce dolgočasil in brezciljno brskal sem in tja, odkril nek članek iz avgusta 1989. Bil je to čas ugašajočega socializma, stabilizacije, inflacije, nacionalnih napetosti, klecajoče ekonomije, sveta, ki se je rušil in nastajal hkrati. Tedanji Kombinat Franca Leskovška – Luke² iz še Titovega Velenja je predsedniku vlade Dušanu Šinigoju – takrat se je tej funkciji reklo predsednik izvršnega sveta – poslal zaskrbljeno pismo. V njem so zapisali, »da je skrajni čas, da se začno problemi, ki se kopičijo zadnja leta in ki v postavljaajo v nemogoči položaj elektroenergetiko in premogovništvo, resno in sistematično reševati.« Zato so Dušana Šinigoja in njegove sodelavce povabili na skupen sestanek, »v katerem pa ne bi govorili o kratkoročnih rešitvah, temveč o načrtni odpravi vzrokov za težave, s katerimi se ubada elektrogospodarstvo in premogovništvo. Te pa so danes: neakumulativnost, nerešeno vprašanje cene in iskanje ustrežnejših in kvalitetnejših virov financiranja poslovanja tako za Termoelektrarno Šoštanj kot Rudnik lignita Velenje.«

24. avgust 1989

V SREDIŠČU I

Kombinat FLL s pismom Dušanu Šinigoju opozoril na kritični položaj

Stečaj rudnika – vprašanje časa?

Stečaj Rudnika lignita Velenje – vprašanje časa, je naslov pisma naslovljenega na predsednika slovenskega izvršnega sveta Dušana Šinigoja. Z njim so v kombinatu Franc Leskošek-Luka v Titovem Velenju želeli opozoriti tudi javnost o tem, v kako težkem in nezavidljivem položaju se je znašla ta delovna organizacija, z njo pa tudi elektrogospodarstvo in premogovništvo.

ja 15. septembra za izplačilo osebnih dohodkov in zapadlih obveznosti. Sestanek so predlagali zato, da se načrtno lotijo vseh vzrokov in težav s katerimi se ubada elektrogospodarstvo in premogovništvo: neaku-

Članek o težavah velenjskega rudnika iz lokalnega tednika Naš čas, objavljen avgusta 1989.

² Delavska organizacija je dobila ime po narodnem heroju Francu Leskovški Luki, nekdanjem zveznem ministru za industrijo in premogovništvo, sicer Celjanu, ki je bil nekoč v teh krajih tako priljubljen, da naj bi, tako anekdota, njemu v čast gredico pred velenjsko občinsko stavbo začrtali v obliki črke L. Kot častnemu občanu občine Velenje mu je kasneje pripadala tudi »Lukova vila« na novodobnem »Zlatem griču«, ki jo danes upravljajo taborniki.

Rudnik je imel konec osemdesetih likvidnostne težave, nekatere njegove temeljne organizacije dela so imele blokirane račune, grozil naj bi mu stečaj. Ne le njemu, podjetja v Šaleški dolini so bila pred velikimi spremembami, vključno z Gorenjem. Osemdeseta so bila res depresivna, dolina je umirala, jezera so bila zastrupljena, gozdovi so se sušili, še sreča, da sem se v tistih časih prebijal skozi najstniška leta in živel čas, v katerem se je zdelo mogoče prav vse.

»Ha«, sem si dejal, ko sem torej pred leti naletel na tisto arhivsko stran, in si članek z naslovom *»Stečaj rudnika – vprašanja časa«* pritrtil na steno nad svojim delovnim kotičkom v redakciji Mladine, *»morda pa kdaj pride prav, nikoli ne veš, kako se čas obrne in se zgodba ponovi.«* List papirja se je lepo podal še k neki drugi podobi. Na steni redakcije že dolgo visi okvirjena naslovnica Mladine iz aprila leta 1989, na kateri je v slogu naslovnice angleškega banda Iron Maiden upodobljena človeška lobanja z velenjskim lignitom v ustih.³

Stiskan list papirja je z leti rumenel. Preživel je gradnjo šestega bloka Termoelektrarne Šoštanj, obtožbe o korupciji, preživel je petkove proteste, upor mladih in njihov boj proti klimatskim spremembam in postal danes, leta 2022, 32 let po svojem nastanku, znova aktualen.

Tako lahko tudi letošnjo jesen znova beremo časopisne članke o tem, da bo rudnik pokleknil, da ni zalog premoga ali pa da je ta skrit v plasteh in globinah, kjer je njegovo pridobivanje težje, nevarnejše, bistveno dražje. Znova lahko beremo o milijonskih izgubah, odpuščanju, prenizki ceni, težkem poslovanju sestrške elektrarne, o veliki bedi velenjskega premogovnika, ki je na aparatih za dihanje, o iztrošeni jamski infrastrukturi. Tudi zato je te kraje v začetku septembra obiskal še sveži predsednik slovenske vlade Robert Golob in napovedal, da bo – čas energetske krize in vojne v Ukrajini je pač – šoštanjska termo-

³ Članek *»Žveplo na nebu in na zemlji«* je aprila 1989 napisala Bojana Leskovar, govoril je onesnaženju doline, pepelu, ki so ga odlagali v jezero, o Zavodnjah nad Šoštanjem, ki je bila takrat najbolj onesnažena slovenska vas.

elektrarna znova poskusila kuriti indonezijski premog.⁴ Kar ni bilo presenečenje, nov energetski vir ni le posledica vojne, nesrečnih stebrih udarov v rudniku, pomanjkanja jamske tehnike in delavcev,⁵ o možnosti za uporabo drugih energetskih virov so v Termoelektrarni Šoštanj razmišljali že pred leti, ko so Agencijo za varstvo okolja zaprosili za dovoljenje za uvoz tujega premoga za bloka 5 in 6.

Novi časi, stare težave

Ekonomika poslovanja dolinskih energetski podjetji je težko razumljiva. Ker je, denimo, odkupna cena velenjskega lignita zakonsko določena na 2,75 evra za giga Joul in je zaradi želje po pozitivnem poslovanju Termoelektrarne Šoštanj nizka, elektrarna ima že tako in tako težave zaradi visokih cen emisijskih kuponov, je rudnik v rdečih številkah. Cena ostaja enaka, stroški pridobivanja rastejo, dražji je material, storitve, elektrika, plače, tudi pridobivanje premoga je zahtevnejše kot pred leti. V rdečih številkah je tudi elektrarna, pa četudi je trenutno cena elektrika na rekordnih ravneh, vsaj tako je bilo na začetku jeseni.⁶ Holding slovenskih elektrarn zdaj poskusno uvaža ali indonezijski ali bosanski ali češki ali kakšen drug rjavi premog in ga

⁴ Gre sicer za dober posel, ki ga je nekaj časa vodilo tudi Gorenje. Danes ta premog uporablja ljubljanska toplotna. Rjavi indonezijski premog je zaradi manjših emisij, ima manjšo vsebnost pepela in žvepla, okoljsko sprejemljivejši od velenjskega lignita (če zanemarimo ekološke posledice transporta z druge strani sveta).

⁵ Pomanjkanje delavcev naj bi bilo takšno, da rudnik delovno silo išče tudi zunaj Slovenije. Tako naj bi samo letos zaposlili malo manj kot 50 bosanskih rudarjev. No, na srečo gre drugemu največjemu dolinskemu zaposlovalcu bolje, Hisense Europe ali domače Gorenje išče nove delavce, tudi inženirje.

⁶ Natančneje: TEŠ je leta 2021 končala s pozitivno nulo, kar pa je bila posledica sporazuma z ameriškim podjetjem General Electric, ki je nasledil francoski Alstom. TEŠ je tako dobil 261 milijonov evrov, kar je več, kot podjetje letno ustvari s prodajo električne energije. Razlog zunaj sodne poravnave je bil podražitev izgradnje bloka 6. General Electric se v postopku mednarodne arbitraže do očitkov o korupciji ni želel opredeliti. Je pa oktobra celjsko sodišče podjetju naložilo še dodatnih 23 milijonov evrov denarne kazni.

kombinira z velenjskim lignitom, uvožen energent pa je dražji od domačega. Obstajajo ideje, da bi se, kar naj bi bilo domačega premoga premalo, v šoštanjskih kotlih kurila še lesna biomasa, že pred leti pa so se pojavljali premisleki o sosežigu smeti, vendar je bila ideja tudi zaradi upora javnosti umaknjena. Vse to se dogaja, kljub temu da je Mestna občina Velenje sprejela sklep, naj se v Termoelektrarni Šoštanj kuri le šaleški premog.⁷

Rudnik bi načeloma lahko odkopal več premoga, zato bi potreboval nove finančne vire, ljudi, mehanizacijo. Povečanje proizvodnje se ne more zgoditi čez noč, saj že leta tečejo procesi v drugo smer, rudnik se je namreč pripravljal na prestrukturiranje in zaprtje. Zato ni bilo vlaganj v raziskave, ljudi, opremo. Država je pač sprejela politično odločitev, da se čas premogovne industrije izteka, določila je letnico zaprtja,⁸ zdaj pa rudnik ne more iznenada povečati letni odkop, denimo na slabih 4 milijone ton premoga, kar bi v času energetske krize, vojne v Ukrajini, poletne suše in nizkega vodostaja akumulacijskih jezer potrebovala država.

Vsakemu kritičnemu opazovalcu, pa naj bo od daleč ali izpod šaleških dimnikov, je hitro jasno, da je simbiotsko, bolje parazitsko razmerje med elektrarno in rudnikom na eni ter državo na drugi strani iztirjeno. Zakaj že zapiramo edini slovenski delujoči rudnik, če potrebujemo čim večjo energetsko samostojnost? Zakaj bi znova odpirali nova delovišča in jaške, če kanimo ustaviti izkopavanje? Zakaj sploh vztrajamo pri delovanju termoelektrarne, če njene emisije vplivajo na klimatske spremembe? Naj še tako kreativno obračamo računovodske standarde in

⁷ Sklep je sprejela MO Velenje 2. aprila 2019. Takrat so v občini zapisali, da so ogorčeni, ker je »Agencija RS za okolje izdala sklep, da TEŠ za morebitno uporabo tujega premoga ne potrebuje niti novega okoljevarstvenega soglasja niti študije o vplivih novega energenta na okolje. Kot lokalno skupnost bi nas morali v zvezi s tem zaprositi za soglasje. Prav tako pa odločno nasprotujemo, da bi TEŠ uporabljala tuj premog. V Šaleški dolini imamo premoga dovolj«.

⁸ Nacionalna strategija za izstop iz premoga in prestrukturiranje premogovnih regij je bila sprejeta 18. januarja 2022. Izstop iz ere premoga naj bi se zgodil do leta 2033, takrat bi prenehala delovati tako šoštanjaska elektrarna kot premogovnik Velenje.

bilance, naj se še tako ponosno trkamo na prsa in govorimo o naprednih odkopnih metodah in digitalizaciji v jaških, vseeno velja, da je rudarstvo industrija 19. stoletja.⁹ Velja tudi, vsaj dokler ne bo obstajala tehnologija skladiščenja ogljika, ki bi bila varna in smiselna, da so termoelektrarne vir segrevanja ozračja.

Naslovnica
tednika
Mladine,
april 1989.

Povprečna letna temperatura zraka se je sicer v zadnjih 30 letih, odkar je Slovenija samostojna, v državi povzpela za okoli 1,7 stopinje Celzija. Poti nazaj ni več. Četudi bi takoj, že včeraj bistveno znižali emisije CO₂, bi nas čakala še leta vročih poletji in ekstremnih vremenskih pojavov. Nas, naše otroke in vnuke.

⁹ Če že razmišljamo o preboju, bi morali biti ljudje, zaposleni v rudniku in elektrarni tisti, ki bi največ razmišljali o spremembah, oni so seznanjeni z novimi tehnologijami, alternativnimi načini pridobivanja energije ali njenega skladiščenja. A zdi se, da je ravno obratno, kot da bi s plašnicami na očeh vseskozi gledali v preteklost.

Problemi rudnika so identični tistim pred desetletji, a hkrati med enim in drugim časom obstaja velika razlika. Takrat je bila pred rudnikom neka prihodnost, nastajala je nova država, nov zagon, zagnal se je nov industrijski cikl, danes se premogovni industriji v Šaleški dolini izteka čas. Izkopavanja lignita, ki se je v naši dolini uradno začelo leta 1875, se bo zaključilo. Konec bo. Pred tem dejstvom se ne da ubežati. Ali se bo rudnik zaprl leta 2030, 2033 ali 2035, je vseeno, ideja o tem, da se bo tukaj premog kopal do leta 2054, kakršna naj bi bila življenjska doba šestega bloka, je nerealna in okoljsko nevzdržna. V času zapiranja se bodo težave, ki jih ima danes rudnik, poglobljale, manj bo lignita, manj bo delavcev, manj bo denarja. Četudi bo rudniku v naslednjih letih morda uspelo odpreti nova delovišča, potegniti kilometre novih rovov, se bo čas rudarjev izpel. Šaleškim rudarjem se bo zgodilo enako, kot se je zasavskim: *»Pesem knapov bo zamrla, in kameradi se bodo razšli,«* o tem žalostno pejevajo Orleki.

Vse to je bilo sicer jasno že lani. Že pred desetimi leti. Že tistega leta 1989, pa tudi leta poprej.

Zgolj še en primer: na velenjskem festivalu urbanih kultur Kunigunda so imeli v eni prvih različic, bilo je to leta 1999, zanimiv logotip. Na njem je bil upodobljen retrovizor, v njem znak rudarjev. Likovna podoba je bila pomenljiva – čas gre naprej, mesto z njim, za njim pa ostajajo velike delavske zmage rudarskih desetletij. Ta logotip je nastal pred 23 leti. Se je mesto v vsem tem času znalo pripraviti na pravičen prehod iz industrijske v postindustrijsko družbo? Iz sveta fosilnih goriv v svet okoljsko vzdržne produkcije? Lahko kar iz občinske dvorane spremeniš mesto, njegovo okolje, ljudi, kulturo življenja? Je takšno načrtovanje možno? Ga bodo ljudje sprejeli?

Knapovska mentaliteta

V temeljih vsakega mesta se skriva ideologija, miselna struktura, nevidna mreža idej, na katerih stojijo hiše, ulice, trgi in ljudje. Vsako mesto ima svojo zgodbo. Ideologija našega mesta izvira iz lignita, še vedno največ šteje fizično delo, stroji,

tehnika, udarništvo, tovarištvo, solidarnost, pripadnost, kolektivnost, vse te ideje, na katerih je zraslo mesto Velenje. Socializem je res izginil, a »socialistični čudež« še stoji, če ne drugače kot nezavedni kulturni vzorec obnašanja. Tako kot ljudje z leti postajamo podobni svojim staršem, četudi si tega ne želimo, tudi mesto ne more ubežati svoji preteklosti. Socialistični mit je morda preživel, ni pa se spremenil. Kdor se sprehaja po mestu, lahko hitro opazi pomnike tistega časa, spomenike, imena ulic, imena lokalov, hrane, v podzvesti tega mesta še vedno tli spomin na delavsko tovarištvo. Kar je tudi prav. V času neoliberalizma, potrošništva, razosebljanja in gonje za dobičkom so vrednote skupnosti dragocene. Potrebno jih je varovati in to kolektivno identiteto mesta razvijati naprej.

Velika gesla lepo zvenijo, a če jih pogledamo od blizu, se njihov zven tudi pokvari. Premogovnik, ki svoje zaposlene pozdravlja s »srečno,«¹⁰ je pred tedni za upornim sindikalistom poslal detektiva in mu zaradi domnevne kršitve bolniškega staleža zaradi krivdnih razlogov prekinil delovno razmerje. Delavski kolektiv je torej iz službe vrgel delavca, ker se je zavzemal za delavske pravice?¹¹

Teh temnih stvari je še več. Raziskovalci, denimo geograf Primož Pipan iz Geografskega inštituta Antona Melika, ki so nedavno preučevali, kaj se dogaja z industrijskim mestom in kakšna bo pot njegove preobrazbe, so bili začudeni nad »*knapovsko mentaliteto*,« domnevnim stanjem duha, ki naj bi v zaprti kotlini omejeval razvoj. O tem so jim govorili ljudje, domačini, s katerimi so se pogovarjali. »*Knapovska mentaliteta*« naj bi bila tako »*pomemben omejitveni razvojni dejavnik v Velenju*.« Na eni strani naj bi jo označevali »*elementi klientelizma, nepotizma in*

¹⁰ S »srečno« se je v času mojega šolanja pozdravljalo tudi v srednji šoli, na sedanjí gimnaziji. Učitelji so nam razložili, da na takšen način spoštujemo rudarje, ki so zgradili naše mesto. Kako je s tem sedaj, ne vem, je pa v Ljubljani marsikdo presenečen, ko ga kdaj pozdravim po velenjsko.

¹¹ Zgodbo bi lahko tudi obrnili, v tej dolini obstajajo sindikalisti, ki so od uprav dobivali avtomobile in potem z mirno vestjo ščitili njihove sporne poslovne odločitve.

korupcije, na drugi strani pa neambicioznost in resigniranost.«¹² Ljudje naj bi skratka dobivali službe preko poznanstev, vezi, na pomembnih funkcijah tako v gospodarstvu kot v politiki naj bi se pojavljali vedno isti posamezniki iz istih okolji in iste politične stranke in pol, prevladovala naj bi logika klana, hkrati pa naj bi bili vsi zadovoljni s stanjem, v kakršnem pač so. Neambiciozno, fatalistično, neodgovorno.

Logotip Festivala urbanih kultur leta 1999. »Mi gremo naprej, za nami pa je rudnik.« Avtorica logotipa je Irena Woelle.

Na nekem drugem nivoju mi je o podobni klanski pripadnosti pred kratkim v pogovoru razlagala Alenka Stanič, ena najboljših kadrovskih svetovalk v državi. »Modri in odgovorni bodo na pomembne položaje imenovali ne le pripadne, temveč predvsem strokovne ljudi. Pogosto slišim govoriti o »negativni

¹² Pipan, Primož. »Moč in ranljivost velenjskega gospodarstva.« V: Bole, David. *Velenje, industrijsko mesto v preobrazbi*. Ljubljana Založba ZRC, 2000.

selekciji», s čimer se absolutno ne strinjam. Ta izraz ni pravilen, mnogo bolje dogajanje opiše izraz »umetna selekcija.« Izbira ljudi le po merilu politične pripadnosti je gotovo negativna z vidika dobrega upravljanja podjetij, a je hkrati pozitivna z vidika doseganja ciljev določene politične opcije.»¹³ Enako kot v podjetjih v državni lasti naj bi se torej dogajalo tudi v Šaleški dolini.

Sam to mentaliteto razumem drugače, širše – nepotizem in zaposlovanje preko poznanstev in političnih povezav ni posebna značilnost Velenja in Šaleške doline, podobne pojave lahko vidimo tudi v Ljubljani, v mestnih in državnih institucijah, vse to je posledica majhnosti okolja, zaprtosti in zatohlosti. Vendar ima Velenje neko posebnost. Solidarnost, zavednost ali lokalpatriotizem sta v okolju tako izrazita, hkrati pa je okolje tako majhno,¹⁴ da mesto in njegovi meščani uživajo v lastni samozadostnosti. Skoraj vse, kar se v Velenju zgodi, je najboljše in najlepše, kakršnakoli kritika od zunaj je sprejeta na sovražen način. Kot da bi šlo za nekakšno prekletstvo manjših okolij, usodno zamaknjenost, ki krivce za svojo majhnost vedno najde zunaj. Velenje ni izjema, enak je odnos med Mariborom in Ljubljano in podobno.

Tako se je lani v času, ko je tedanja vlada določala ciljno letnico za izhod iz ere premoga, med sogovorniki in odločevalci v dolini širil občutek, da država mesta ne posluša, da dela po svoje in ji je vseeno, kaj se dogaja v Šaleški dolini. Neki tedanji minister mi je v neuradnem pogovoru odkrito dejal, da so »*ljudje v Šaleški dolini trmasti in da ne želijo poslušati.*« Med Ljubljano in Šaleško dolino se očitno izrisuje konflikt, tukajšnji ljudje so prepričani, da bo država nanje pozabila, tisti iz vladnih pisarn pa, da gre v dolini za ljudi, ki jih je povozil čas. Konflikt ni nič slabega, konflikt lahko rodi konstruktivne rešitve. A ne vedno, konflikt je lahko tudi izgovor za kazanje s prstom, lahko se zgodi, da bodo Šalečani za vse, kar se bo v naslednjih desetletjih zgrnilo nad dolino, okrivili Ljubljano in ona bo reagirala enako.

¹³ Intervju z Alenko Stanič je bil objavljen v tedniku Mladina, št. 23, 2022.

¹⁴ V občini Šoštanj in Velenje skupaj živi malo več kot 40.000 ljudi, kar je za kakšno predmestje srednje velikega evropskega mesta.

*TEŠ v povprečju ustvari tretjino električne energije Slovenije, temu primerno velik je tudi njegov okoljski odtis.
Foto: Gašper Lešnik.*

Spomnimo se, kaj se je dogajalo ducat in še nekaj let nazaj. Kakršnekoli kritike projekta izgradnje šestega bloka Termoelektrarne Šoštanj, zaradi katerega je jasno, da je bil predimenzioniran, slabo načrtovan, povezan pa je s sodnimi postopki zaradi sumov storitve kaznivih dejanja zlorabe položaja in zaupanja pri gospodarski dejavnosti, so pred desetletjem v dolini odločno zavrnil. Lokalni veljaki so govorili o političnih zlorabah, rudarji o tem, da sami najbolje vedo, kaj se skriva pod zemljo. Vse skupaj je šlo tako daleč, da se je razprava o tej gradnji postavila na gabarite mi in oni. Vsak Velenjčan, ki je javno izrazil dvom nad projektom, je hitro postal izdajalec in izobčenec. Razprava o šestem bloku ni bila racionalna, pač pa čustvena in sovražna. V javnih medijih so bila objavljena oglasna sporočila z gesli tipa »za soncem še vedno najceneje greje velenjski lignit,«¹⁵ prepričali okoli izgradnje šestega bloka pa so na koncu zakrivili tudi padec vlade, ki jo je vodil Borut Pahor.¹⁶ Danes je torej jasno, da so imeli prav skeptiki, a v tistem času je v dolini prevladala *knapovska mentaliteta*, šaleška samozadostnost, ki zapira prostor, zavrača kritiko, druge poglede, drugačne rešitve, dolina je bila talka industrije, talka šaleških svetih krav. Veliki minusi in kriminalna dejanja, ki so se projektu priključili, bi bili bistveno

¹⁵ Ko je sredi šestdesetih leti prejšnjega stoletja prišlo do zasičenosti trga s premogom, se je pojavila televizijska reklama, ki je govorila o tem, »da za soncem najceneje greje velenjski lignit«, to oglaševalsko parolo so uporabljali še več let kasneje. Tako je bila ponovna uporaba gesla v času gradnje šestega bloka nekakšen spomin na ponarodelo in malce satirično trditev, vprašanje seveda, če so se avtorji tega sploh zavedali.

¹⁶ Parlamentarna procedura predvideva parlamentarne komisije, te presojaajo politično odgovornost javnih funkcionarjev. Praviloma so te komisije politično motivirane, njihova končna poročila niso sprejeta, ali zmanjka časa ali volje ali pa poslancev, ki bi poročilo potrdili. Le redke komisije so drugačne, denimo tista, ki je preiskovala izgradnjo šestega bloka TEŠ. Komisija, ki jo je v mandatu 2014–2018 vodil Matjaž Hanžek, je ugotovila, da so vse vlade od leta 2004 do leta 2012 ravnale neodgovorno ali vsaj malomarno, največja politična odgovornost pa je na vladi 2008–2011 oz. na Pahorjevi vladi. Največjo politično odgovornost naj bi nosila takratna ministra France Križanič in Matej Lahovnik, Križanič je bil kot nekdanji svetovalec Teša in nadzornik HSE ves čas obveščen o stanju pri projektu, Lahovnik pa naj ne bi prisluhnil opozorilom, ki mu jih je podal takratni vodja direktorata za energijo Janez Kopač.

manjši, če bi se v dolini že pred desetletji zavedali, da ta investicija potrebuje dober nadzor in ljudi, ki se nanjo spoznajo. Tega ni bilo. Vse skupaj je podivjalo.

Odločitev o gradnji šestega bloka je bila v dolini sprejeta brez prave javne razprave. Prikazana je bila kot naravno dejstvo. Pa tudi danes, ko je jasno že skoraj vse, ko potekajo sodne obravnave, mesto ni doživelo nobene katarze, na šesti blok bi najraje pozabilo.¹⁷

Stavka delavcev zaradi zapletov ob gradnji šestega bloka.

Stavko je leta 2010 organiziral sindikat, delavci pa so protestno oblečeni v oranžne jopiče, ker je tedanja vladna stranka Zares, njena barva je bila oranžna, javno nasprotovala izgradnji. Foto: Borut Krajnc, Mladina.

Ugašajoče mesto?

Majhen si vedno le toliko, kot si sam dopustiš. Pri razpravi o prestrukturiranju Šaleške doline pa je takšen odnos lahko usoden. Usoden tudi za tistih 174 milijonov evrov, kolikor si

¹⁷ Ni čudno, da naj bi na letošnji lokalnih volitvah za župana mesta kandidiral človek, ki je bil neposredno vpleten v gradnjo tega nasledlega projekta, pa četudi v sodni preiskavi ni imel statusa osumljenca. Vsak glas za njega bo glas za preteklost.

jih Savinjsko-šaleška regija obeta iz evropskega sklada za pravičen prehod. Na prvi pogled je to velika številka, a v resnici ni. Izgradnja šestega bloka Termoelektrarne Šoštanj je stala 1,41 milijarde evrov, osemkrat več, kot naj bi bilo evropskega denarja za rekonstruiranje regije, samo zelena prenova daljinskega ogrevanja v Šaleški dolini pa je ocenjena na 130 milijonov evrov.

Kot že zapisano, prihodnosti se ne da ubežati. Velenje je industrijsko mesto, močno gospodarsko središče, tretji največji izvoznik v Sloveniji. A vse stvari niso idealne, mesto kljub velikosti in gospodarski moči ni pomembno regionalno središče, kot sta denimo Slovenj Gradec ali Celje, nima bolnišnice, ni upravni center.¹⁸ Četudi je bilo Velenje nekoč najhitreje rastoče mesto v državi, trend priseljevanja že nekaj let pada. Rast prebivalstva se je ustavila. Mladi se izseljujejo, demografske slika mesta se slabša. Velenje se stara hitreje od povprečja Slovenije. V okoljih, ki jih tako množično zapuščajo mladi, je iluzorno pričakovati, da se bodo kar same od sebe pojavljale nove ideje.

Danes v mestu, kot kaže statistika, živi tretjina manj mladih, starih med 15 in 30 let, kot pa jih je bilo pred 10 leti. Kako prepričati mlade, da ostanejo? Kako jim ponuditi prihodnost? Občina Velenje tako ponuja mladi družinam 15.000 evrov za dobrohotno financiranje stroškov kreditov za prvo reševanja stanovanjskega vprašanja. Lepo, a to ni dolgoročna rešitev, predvsem je bistveno premajhna. Zgolj za primerjavo: Dunaj ima več kot 350.000 stanovanj, ki so namenjena neprofitnemu oddajanju. To je tako, kot da bi jih v Velenju imeli 6000, pa jih ima mesto malo manj kot 900.

Ni težko ugotoviti, kaj so poleg pomanjkanja dobrih stanovanj še razlogi, zakaj mladi zapuščajo mesto; tukaj ni dovolj služb ali, bolje, večina dobro plačanih in kvalitetnih služb je povezana zgolj s tehničnimi poklici, drugih možnosti je manj. Velenje je tipično okolje, v katerem industrija ni diverzificirana, večina gospodarske dejavnosti temelji le na dveh podjetjih,

¹⁸ Bole, David, in Nared, Janez. »Velenje v mednarodnem in slovenskem kontekstu«. V: Bole, David. *Velenje, industrijsko mesto v preobrazbi*. Ljubljana Založba ZRC, 2000.

Gorenje so nedavno prevzeli tujci, drugo pa nima svetle prihodnosti.

»Prepletenost Premogovnika Velenje in Gorenja z občino ter kroženje kadrov na tej relaciji je bila v preteklosti za Velenje pozitivna zaradi vlaganj dobičkov podjetij v lokalni razvoj,« je o tem v že citiranem članku o moči in ranljivosti velenjskega gospodarstva opisal Primož Pipan. »Ta največja prednost Velenja pa je tudi njegova največja ranljivost. Zaradi pomanjkanja neobremenjenega pogleda zunaj okvirov obstoječega razmišljanja lahko to negativno vpliva na prihodnji gospodarski razvoj Velenja, saj je ranljivo zaradi odvisnosti od dveh velikih zaposlovalcev.« Glavni izziv naj bi bil torej: »večja diverzifikacija velenjskega gospodarstva izven obstoječih gospodarskih panog.«

Eden redkih umetniških odziv na dogajanje v Šaleški dolini so bile akcije Marka Kumra Murča. Ta je v Bruslju pred stavbo evropske komisije postavil komoro, v kateri so bile gole lutke, na njej pa je pisalo »No TEŠ 6«. Društvo pa je na šoštanjskem trgu svobode pripravilo umetniško instalacijo Zrak. Instalacija je bila junija 2011 postavljena na črno, saj občina umetniku ni želela dati dovoljenja za postavitev instalacije. Foto: Perica Jerković.

Ni res, da je preobrat nemogoč. In to v obe smeri, v popolno stagnacijo, na pot umiranja mesta ali pa v revitalizacijo in novo rast.

Iz industrijske v postindustrijsko družbo

Kako torej naprej? Naj omenim le zgolj nekaj primerov mest, ki so doživeli enako zgodo, ki čaka Velenje, in dilem, s katerimi so se spopadale.

Nizozemski Herleen je bil nekoč rudarska skupnost, a ko so v sedemdesetih začeli zapirati rudnike, v tistem času je Velenje doživljalo industrijski razcvet, je službo izgubilo okoli 60.000 ljudi. Vseh delovnih mest ni bilo možno povrniti, a nekaj so jih uspeli. Nizozemska vlada je v mesto premaknila nekatere svoje urade, v njem se je odprl največji pohištveni center v Evropi, vodo iz opustelih rovov pa so začeli uporabljati za ogrevanje in hlajenje stavb v mestnem jedru, s pomočjo turbin, ki jih poganjajo odpadne komunalne vode, pa proizvajajo električno energijo. Mesto se je sicer znebil večine opomnikov na svoj industrijski čas, želelo je presekati s preteklostjo. Tako je lokalna skupnost zgradila »Lunino četrt«, futuristično sosesko v središču mesta za trgovine in druge storitve. Podobo premogovniškega mesta so zamenjali s podobo, ki naj bi nagovarjala novi, srednji razred in novi čas. *»Nauk zgodbe: prizadevanja za preobrazbo je družbeno-političen boj med novim delavskim razredom, katerega identiteta je zasnovana na potrošništvu, in starim „proizvodnim“ delavskim razredom«.*¹⁹

Obstajajo primeri, ko spreminjajoče se mesto ni pozabilo na svojo industrijsko preteklost. V nekaterih španskih mestih in pokrajinah so uredili različne industrijske muzeje, v katerih se ljudje vključujejo in obnavljajo industrijsko dediščino, vse to pa ustvarja nove priložnosti in možnosti za razvoj.²⁰ Tudi v Velenju

¹⁹ Bole, David. »Clash of Two Identities: What Happens to Industrial Identity in a Post-Industrial Society?« Dostopno na spletni domeni *Researchgate*.

²⁰ Več: El pozo, P.B.; González, P.A. »Industrial Heritage and Place Identity in Spain: From Monuments to Landscapes.« V: *Geogr. Rev.* 2012, 102, str. 446–464.

deluje Muzej premogovništva, ki je bil odprt že leta 1999, v povprečju pa ga obiskuje okoli 25.000 obiskovalcev na leto, kar je dobra številka, višja od števila obiskovalcev, ki tako ali drugače letno obišejo muzej na Velenjskem gradu.

Težko bi zanikali dejstvo, da ima mesto industrijske korenine, to preteklost lahko opazimo tudi na področjih, ki s samim rudarstvom niso povezana. Tako je Velenje pred leti sodelovalo v projektu »Svetla prihodnost za črna mesta«, v katerem so raziskovalci, slovenski so bili predvsem iz Geografskega inštituta Antona Melika ZRC SAZU, poskušali zaznati družbene in morebitne institucionalne inovacije, ki bi lahko prispevale k izboljšanju kakovosti življenja v malih industrijskih mestih, ki jih čaka preobrazba. V Velenju so jih še posebej zanimale družbene inovacije, katerih korenine segajo v industrijsko preteklost, hkrati pa naj bi bile tiste, ki povečujejo občutek skupnosti, povezanosti. Odkrili so jih kar nekaj: recimo brezplačni prevoz Lokalc, počitniško delo za mlade Čistimo Velenje, mestno blagajno, brezplačno drsališče, hišo bendov, Kamerat, urbano vrtičkarstvo, MC Udarnik ... *»Velenje lahko označimo kot „inovativno okolje“, tukaj je bilo razvitih veliko družbenih inovacij, večina je bila izrazito teritorialno in zgodovinsko vgrajenih, nastale pa so kot odziv na gospodarske, družbene in okoljske krize. Zdi se, da je glavno gonilo teh inovacij lokalna industrijska kultura, ki temelji na socialističnih in industrijskih vrednotah, kot so delavnost, solidarnost, strpnost in kolektivizem, vzajemno zaupanje in enakost,«* je zapisal Jernej Tiran.²¹

Iz zgodovinskega vidika in vidika varovanja dediščine je ohranjanje stika s preteklostjo gotovo bolj smiselno kot uničevanje industrijskih simbolov, bolj smiselno kot oster rez, a obstaja tveganje, na katero v članku o spopadu med industrijsko in post-industrijsko družbo opozarja geograf Bole. V takšnih razmerah *»lahko industrijska dediščina postane sredstvo komodifikacije, homogenizacije in neoliberalizma, zlasti če je lokalni prebivalci*

²¹ Jernej Tiran, David Bole & Jani Kozina. »Industrial culture as an agent of social innovation: reflections from Velenje, Slovenia, Innovation: The European Journal of Social Science Research.« 2022.

ne utelešajo in ne doživljajo.» Včasih vse te spremembe in iskanje novih poti privedejo do zanimivih, samoironičnih rešitev, prebivalci manjšega finskega mesta Porti so tako denimo izdelali parfum, ki diši podobno kot smrad, ki se širi iz obmestnih tovarn. To je podobno, kot da bi v Velenju prodajali v steklenice ujeti jedek vonj, ki se včasih širi iz deponije po mestu.²²

Zanimiva je tudi zgodba britanskega mesta Corby, ki je bil pred nekaj desetletji še cvetoč industrijski center, najprej zaradi železove rude, potem pa zaradi jeklarne in izdelovanja cevi. Leta 1931 je imel le 1500 prebivalcev, leta 1981 pa 53.000. Nato so se začele težave, zaprla se je jeklarna, v dveh letih je službo izgubilo kar 11.000 ljudi. Spremembo so prinesli (malo tudi po sreči) migranti, predvsem tisti, ki so prihajali iz drugi držav EU, in oni, ki so se preselili iz dražjih okolij, denimo iz večjih mest. Ko so v mestu uredili še železniško povezavo z Londonom, se je zgodil gospodarski preobrat. Ljudje so se začeli preseljevati iz večjih krajev, mesto je začelo znova rasti, zgradili so olimpijski bazen, novo knjižnico, kulturni center, trgovsko središče, pač vse, kar živo in moderno mesto potrebuje. Corby je tako postalo »*najhitrejšje rastoče angleško mesto*,«²³ ki je začelo privabljati investitorje s področja logistike in prehramben industrije. V Corviju je pač vse ceneje kot v Londonu, vključno s stanovanji, veliko pa je tudi opuščenih industrijskih con, v katerih so zrasli novi projekti. Danes tam živi okoli 70.000 ljudi, kar je več kot v času pred ekonomsko krizo.

Malce drugačno pot so, denimo, izbrali v majhnem francoskem mestu Loos-en-Gohelle. Gre za manjše rudarsko mesto, ki pa je po opustitvi premogovne industrije začelo propadati. Možnosti sta bile dve: lahko bi v mestu privabili novo industrijo

²² Naj si pod črto dovolim še osebno noto. Vonj velenjskega lignita, žvepla ali česarkoli že, ki se širi okoli rudniških jaškov, mi je bil dolga leta nepoznan. Ljudje, ki so v Velenje prihajali na obisk, so me spraševali o njem, a jaz o tem nisem vedel čisto nič, nisem ga zaznal, nisem ga poznal. Potem sem se preselil iz Velenja. In zdaj, ko se sporadično vračam v rodno mesto, tudi sam včasih zavonjam tisto, o čemer so me spraševali nekoč.

²³ Glej *The Economist*. »How Corby became England's fastest-growing town.«

ali pa izbrali drugačno pot. Opuščeni rudniki, natančneje ogromni kupi rudniške jalovine, ki so vidni že od daleč, so bili kot živa in spreminjajoče se pokrajina vpisani na Unescov seznam svetovne dediščine, v mestu pa so začeli eksperimentirati s krožnim gospodarstvom, okoljsko vzdržno gradnjo, postali pa so tudi eno od francoskih mest, ki želi 100 % energije pridobivati iz obnovljivih virov. Zato na javne stavbe postavljajo solarne panele.²⁴ Vse to je bilo storjeno v pogovoru in dogovoru z občani.

Omenjenih primerov seveda ne moremo neposredno primerjati z Velenjem,²⁵ a vseeno velja, da je za velike spremembe potreben pogum in vizija, pa tudi nekaj sreče. Ni res, da se stvari ne dajo premakniti, Premogovnik Velenje danes zaposluje okoli 1100²⁶ ljudi, okoli 300 jih še elektrarna. Skupno je z obema povezano še dodatnih nekaj 3000 ali 4000 delovnih mest, kar je dobra četrтина vseh delovnih mest v občini Velenje. Nekaj ljudi se bo upokojilo, nekaj jih bo odšlo, a za ostale je potrebno najti nova delovna mesta. Občina stavi na obrtne in poslovne cone, na nove investitorje, farmacijo, logistiko, proizvodnjo toplotnih črpalk, gre za mala in srednja podjetja, ki ne bodo kar na mah zaposlila tistih, ki bodo ostali brez službe. Prav tako ne pomeni, da bodo novi investitorji potrebovali točno takšen kader. Prej drugačnega, potrebovali bodo mlade, ki bodo dovolj izobraženi, da bodo ustvarjali delovna mesta z visoko dodano vrednostjo. Težko je trditi, da mesto ničesar ne počne, na občini se trenutno ukvarjajo z načrti prenove daljinskega sistema ogrevanja, ki naj bi deloval s pomočjo obnovljivih virov energije, v veliki meri

²⁴ Glej: »Loos in Transition: Loos-en-Gohelle replacing coal-mining with renewable energy sources!« <https://www.renewables-networking.eu/documents/CaseStudyLoos-en-Gohelle-FR.pdf>.

²⁵ Tudi velenjska občina je bila v okviru projekta »Misija EU« izbrana za podnebno nevtravno in pametna mesta, v Sloveniji sta bili to še Ljubljana in Kranj, vse tri občine pa naj bi kot eksperimentalna, inovacijska središča postala podnebno nevtralna do leta 2050.

²⁶ Za primerjavo: leta 1980 je v jami obratovalo 15 odkopov, leta 1984 je bilo v Rudniku lignita Velenje zaposlenih največje število delavcev: 5.458, leto kasneje je bil dosežen največji letni odkop premoga v zgodovini premogovnika, 5.106.400 ton. Takrat je bila v Velenju pridobljena kakšna tretjina vsega premoga v Jugoslaviji.

pa naj bi ga financirali s pomočjo evropskih skladov, pa tudi s pomočjo sredstev iz domačega sklada za podnebne spremembe.

Projekt Klasirnica

A potrebno je prepoznati prave priložnosti, tvegati, storiti kakšno napako. Pred leti je skupina Velenjčanov in nekaj najkompetentnejših slovenskih kulturnih menedžerjev, med njim je bil tudi dr. Aleš Črnič, redni profesor na ljubljanski Fakulteti za družbene vede in nekaj časa tudi državni sekretar na ministrstvu za kulturo, pripravljala zanimiv projekt revitalizacije rudarske Klasirnice, praznega industrijskega objekta v Pesju, v katerem se je nekoč separiral jamski lignit od druge jalovine in primesi. Klasirnica je delovala od sredine osemdesetih let dalje, objekt je nadomeščal tistega, ki je bil uničen zaradi pogrezanja zemlje, delo v njej pa se je končalo konec leta 2004. Projekt prenove je vključeval vzpostavitev mednarodnega multikulturnega centra »Klasirnica«. Kot so zapisali v študiji, je imela *»lokalna skupnost na voljo zanimiv, za slovenske razmere velik objekt, ki ga lahko namenijo širšim kulturnim, umetniškim, izobraževalnim, raziskovalnim in drugim dejavnostim,«* druga možnost pa je bila njegovo rušenje. Šlo je za res ambiciozne načrte, ki bi na eni strani ohranili industrijsko dediščino, na drugi strani pa bi v okolje pripeljali nove kulture vsebine, kar bi imelo velike učinke na celotno Šaleško dolino, tako v smislu zaposlovanja in prihoda turistov kot v smislu odpiranja prostora in dolinskih glav.

Ideja po takšnem centru ni bila nova. Tudi v Ljubljani so pred leti iz stavbe, v kateri je bila nekoč mestna elektrarna, ustvarili prostor kulture in srečevanj. Podobno je v tujini, kjer opuščeni industrijski objekti in degenerirana območja dobivajo nove vsebine. Tako je na območju premogovnika in koksarne »Zeche Zollverein XII«²⁷ iz Porurja, kjer je bila prenovljena večina objektov, zasnovane so bile tematske poti, na tem območju pa je dom dobilo mnogo različnih institucij, od kulturnih do izobraževalnih, v kompleksu opuščenega rudnika je muzej, bazen, dvorana, prostor za podjetja in podobno.

²⁷ Podrobnosti na spletni strani *Zollverein*. Glej: <https://www.zollverein.de/>.

Veduta z velenjske Viste: Termoelektrarna Šoštanj in stavba klasirnica, za katero mesto ne ve, kaj naj stori z njo. Foto: Jure Trampuš.

Za Klasirnico je bilo analiziranih več možnosti in vsebinskih rešitev, od kulturnega stolpa pa do centra za oblikovanje in produkcijske platforme. Aleš Črnič je takrat izjavil, da je idejna študija »pokazala, da je projekt izvedljiv v vseh fazah, od investicije in tehnične vzpostavitve objekta do rednih stroškov obratovanja, vendar le na način velikega, mednarodnega centra in ob podmeni, da se projekt nemudoma uvrsti v ključne domače in evropske strateške dokumente. Za to mora poskrbeti predvsem lokalna skupnost. In v tem vidim edino zares relevantno vprašanje: bodo lokalni politiki zmogli preseči ozke politične interese in se lotiti tako velikega projekta, ki bi mesto lahko popeljal v doslej neslutene smeri razvoja.« In še: »Mesto Velenje, ki je v simbolnem in dobesednem smislu zgrajeno na energiji, je nastalo kot vizionarski, takrat za mnoge kar utopičen projekt. Če bi ob rojevanju mesta sredi 20. stoletja prevladali dvomljivci, ki jih menda ni manjkalo, Velenja sploh ne bi bilo. Klasirnica je po svoje vsebinsko in simbolno nadaljevanje tega toka. Mesto v času, ko iz njega beži netehnično usmerjena inteligenca in ko je jasno, da čez nekaj desetletij ne bo več izkopavanja premoga, potrebuje novo vizijo. Vzpostavitev Klasirnice v eni izmed

oblik, ki jih predlagamo, bi za mesto pomenila nov kvaliteten preskok, ki bi novim generacijam omogočil pestrejšo in kakovostnejšo življenje, kot si ga iz lokalne perspektive danes sploh lahko predstavljamo. Zamuditi takšno priložnost bi bilo več kot le neumno.»²⁸

Šlo je za velikopotezni načrt, predstavljeni so bili možni scenariji s priložnostmi in nevarnostmi, ki pa v občini ni dobil pozitivnega odmeva. Vse skupaj se jim je zdelo predrago, zapleteno, prav tako pa niso bili prepričani, da bi lahko v Evropski uniji dobili dovolj finančnih sredstev, kar pa, kot danes trdijo avtorji idejne študije, ni bilo res. Eden od razlogov, zakaj je projekt zastal, so bila lokalna politična nesoglasja. Skratka, idejo so zavrnil, prazna klasirnica pa je ostala takšna kot prej – prazna. Vse, kar je dobila, je bila velika čarovnica, ki je naslikana na njeni fasadi.²⁹

Danes, več kot petnajst let kasneje, lahko na vse skupaj pogledamo zelo grenko. Prvič: Ljubljana je v vmesnem času iz Cukrarne, stavbe nekdanje rafinerije sladkorja, ki je desetletja propadala na bregovih Ljubljane, uspela ustvariti prostor moderne umetnosti, v katerem razstavljajo najvplivnejši svetovni ustvarjalci, te dni recimo Michelangel Pistoletta, eden najpomembnejših umetnikov dvajsetega stoletja. Njega bi lahko brez težav privabili tudi v Klasirnico.³⁰

In drugič: mesto Velenje leta ni vedelo, kaj naj stori s praznim objektom velikega volumna, gre za okoli 11.000 kvadratnih metrov površin, zato so se leta 2019 odločili, da ga bodo porušili in s tem na »poslovno razvojnem območju Pesje« pridobili prostor za kakšnega investitorja in nova delovna mesta. A glej ga zlomka, načrti za rušenje se zapletajo, saj naj bi Zavod za kulturno dediščino razmišljal o tem, da bi stavbo, šlo naj bi

²⁸ Marn, Urša. »Od premoga do kulture.« Mladina, št. 28, 2006

²⁹ Več o projektu na spletni strani Arhiva Velenje. Glej: <https://bit.ly/3M4CpL9>.

³⁰ Obnova Cukrarne je stala 21,7 milijonov evrov, od tega jih je Evropa prispevala 10,7 milijona evra. Obnova Klasirnice naj bi po ocenah stala manj, okoli 15 milijonov evrov.

za odličen primer industrijske dediščine, razglasil za kulturi spomenik lokalnega pomena. V tem primeru rušenja ne bo.

Danes je jasno, da je bila tedanja odločitev občine slaba. Upati pa je, da tako slaba ni neka druga odločitev.

Pred časom je s pomočjo evropskih sredstev ob Velenjskem jezeru na »horuk« zrasel prostor »Vista, park z razgledom,« namenjen prireditvam, sejmom, izobraževanju in kulturi. Ob optimalnih pogojih lahko gosti tudi 30.000 obiskovalcev. Projekt je bil vreden 8,9 milijona evrov, evropski regionalni sklad je prispeval 4,8 milijona, država 1,2 milijona, 2,9 je financirala velenjska občina. Mesto ima zdaj velik, lep objekt, postavljen je nekoliko nerodno, programa, ki bi prostor napolnil, pa je bore malo. Kdo ve, morda pa bodo glasbeni festivali z druge strani Slovenije, ki so začeli motiti tamkajšnje lokalne skupnosti, kdaj prišli v Velenje, a za zdaj se zdi, da Vista ni zaživela.³¹

Brez lignita

Šaleška dolina, mesto Velenje, kos lignita pod svobodnim soncem je nastalo v času socializma, partijskega poveljevanja, »ko so se trije fantje skupaj usedli, načrtali in vodili mesto« – velenjski AFŽ pač.³² Takrat se je to dalo, bil je to čas delavskih zmag, zanosa, petletk. Danes je drugače. Živimo v demokracij, v skupnosti mirnega bivanja različnih interesov, za vodenje družbe pa veljajo drugačna pravila kot nekoč. A le pri vprašanju izpeljave. Tudi danes so uspešni, pogumni, vizionarski in odprti voditelji. Če v mestu takšnih ni, bi morali vladati vsaj tisti, ki znajo povezovati različnost idej. Pri tem pa se ustavi. Za zdaj so bili vsi župani mesta bolj ali manj povezani z rudnikom ali

³¹ Morda je primerjava zlobna, krivična in napačna, a naj jo vseeno omenim. Prireditveni prostor ob jezeru, gotovo je zgrajen z dobrimi nameni, me spominja ne nek drugi prireditveni prostor, ki je stal nekoč v Sončnem parku, namenjen je bil koncertom in nastopom pihalnih orkestrov, a ga je potem načel zob čas, streha nad njim pa je izginila.

³² Ivan Atelšek, oče Gorenja, direktor zdravstvenega doma Alojz Fijavž, Nestl Žgank, direktor rudnika in župan mesta. (Več o tem: Žgank, Nestl. *Spomini »rdečega kralja«*. Ljubljana: Karantanija, 1999).

elektrarno, nobenega profesorja, nobenega pravnika, humanista, nobenega ekonomista ali družboslovca ni bilo med njimi. Sodobnega mesta ne moreš voditi le z »inženirsko logiko«, ne moreš ga voditi sam, brez pomoči ljudi, ki o kakšni stvari vedo več kot ti.³³ Velenje potrebuje preprih, lahko še vedno ostane energetsko središče Slovenije, a z drugačnimi tehnologijami. V vsakem primeru pa mora stopiti iz dobe čaščenja ideologije lignita in gospodinjski strojev.

Josip Broz - Tito je odšel, odšlo je tudi velenjsko gradbeno podjetje Vegrad. Se sedaj ista usoda napoveduje premogovniku in z njim celotni dolini? Foto: Jure Trampuš.

Težko desetletje prihaja. Cesta bo dolino presekala na pol, morda bo več ljudi odpeljala kot pa pripeljala, rudnik in elektrarna se ne bosta pobrala, prav lahko se zgodi, da bo Šaleška dolina šla po poti Zasavja, ki po zaprtju rudnika išče pot iz

³³ Popolnoma neverjetno je bilo lansko leto, ko je občina Velenje septembra organizirala velik simpozij, okroglo mizo o prestrukturiranju doline. Nanj so bili povabljeni politiki, direktorji, državni uradniki, sindikalisti, a med vsemi udeleženci ni bilo nobenega družboslovca ali humanista. Pogovor, ki je tekkel, je tekkel predvidljivo.

brezna. A tudi v Sloveniji obstajajo dobri primeri. Ko so v Idriji davno nazaj začeli zapirati rudnik živega srebra, so v mestu že obstajala podjetja, ki so prevzela delovno silo, danes sta tam največja zaposlovalca Kolektor in Hidria. Nekdanja rudarska Idrija, ki je prav tako stisnjena med hribe in v grape, predvsem pa je daleč od centra Slovenije, ima povprečno mesečno bruto plačo višjo od slovenskega povprečja. V velenjski občini je povprečna plača že 15 let pod slovensko, pa tudi majhnemu Šoštanju ne gre prav dobro, četudi v povprečju za kakšnih 100 evrov prehiteva celo Velenje. Povprečna mesečna plača na osebo, zaposleno pri pravnih osebah, je bila tako v Velenju leta 2020 v bruto znesku za približno 9 % nižja od letnega povprečja mesečnih plač v Sloveniji. V Velenju ni vse slabo, veliko je socialnih inovacij, idej o prihodnosti, denimo o ribogojnici, ki naj bi zaposlovala 80 ljudi, o sončni elektrarni na jezerski gladini ali na degradiranih območjih rudnika, o prestižnem hotelu, o posebnih soseskah varovanih stanovanj, o velikem regionalnem biomasnem centru, obstajajo načrti o mednarodnem izobraževalnem središču v Stari elektrarni, kjer naj bi sedaj vzklikal nekakšen Center prihodnosti, a stvar je še v povojih. V zadnjem letih so tudi na vrata velenjske občine trkala uspešna podjetja, ki so hotela svojo proizvodno preseliti v Velenje, a so nekatera odšla drugam, malce proti severu.

Mesto je živ organizem. Hiše imajo imena. Za njihovimi okni se skrivajo ljudje. Občina ne more biti generator gospodarskega razvoja, tako kot je bila morda nekoč, lahko pa ustvarja pogoje zanj.³⁴ Če si mesto želi visoke dodane vrednosti, mora privabiti ljudje, ki jo bodo sposobni ustvariti. Srce, roka, lopata

³⁴ Malo površna teza potrebuje pojasnilo. Po razpadu socializma in zmagi neoliberalizma, ki nam je pridigal, da se mora država umakniti iz gospodarstva, saj je trg tisti, ki z nevidno močjo najboljše skrbi za družbeni in gospodarski rez, je po veliki gospodarski krizi leta 2008 postalo jasno, da je vpliv države pomemben. Države so zmetale na stotine milijard evrov v reševanje bank, pravega iskanja odgovornosti finančnih špekulantov ni bilo. Danes, leta 2022 je podobno, države zaradi špekulacij na trgu energentov nacionalizirajo zadolžena energetska podjetja. Na nivoju mesta, kakršno je Velenje, to pomeni, da lahko lokalna oblast sama odloča, kakšno industrijo bo podpirala, spodbujala, kateri pa bo priprla vrata.

in tekoči trak pač niso dovolj, tudi dobro komunalno opremljene poslovne cone ne. Ljudje se bodo priseljevali v mesto, če bo tukaj dovolj dobrih delovnih mest, dobra stanovanja, če bo prijazno okolje, ustrezna socialna in zdravstvena infrastruktura, športna, kulturna ponudba, če bo mesto postalo prepričljiv in če se bo gradilo na preteklosti zgolj za to, da se bo lažje seglo v prihodnost.

A bodimo optimistični. Okolica velenjskih jezer je bila nekoč degradirano, onesnaženo območje, v vodah ni bilo ničesar živega. Ko sem se kot mulec potikal tam okoli, me je bilo vedno strah, da bom padel v kakšno luknjo, ki je nastala zaradi ugrezanja, bal sem se, da me bo pojedla razpokana zemlja in da bom za vedno izginil. Danes je drugače. Okolica jezer je urejena, nastala je Velenjska plaža, kamor prihajajo celo Ljubljanci. Nič več ni, kot je nekoč bilo.

Doline ne moreš obleči v zeleno, če uporabljaš barvo lignita. In če je uspelo spremeniti nevarna in strupena jezera, bo morda uspelo iz mesta Velenja narediti tudi tisto, s čimer se je občina ponašala nekoč, češ da je Velenje mesto prihodnosti. Morda res, a mesto je danes predvsem na križišču, lahko gre naprej, lahko pa postane mesto preteklosti, mesto duhov, mesto zgodb, ki ne bodo zanimale nikogar več.

Takrat se ne bo zgodil stečaj le rudnika, napovedan vistem lepem članku, izbrskanemu v digitalnem arhivu. Takrat se bo zgodil stečaj celotne regije. In še prej, jasno, stečaj pameti.